

STADSHOLMEN

STENBODARNE 1

Fjällgatan 23A och 23B

SÖDERMALM

Stadsholmen

AB Stadsholmen är Stockholms stads bolag för förvaltning av äldre, kulturhistoriskt värdefulla fastigheter. Vi äger och förvaltar merparten av bebyggelsen inom kulturreseptatet östra Mariaberget, Skinnarviksberget, Åsöberget och Vita bergen samt området vid Katarina kyrka. Dessutom är Stadsholmen största fastighetsägare i Gamla stan, på Långholmen och i Djurgårdsstaden. Vi äger och förvaltar även gårdar i ytterstaden – stamfastigheter från vilka stadens moderna förorter vuxit fram. För närvarande omfattar beståndet 279 fastigheter med drygt 700 byggnader, som inrymmer 1633 lägenheter och 804 lokaler. Stadsholmen är ett dotterbolag till AB Svenska Bostäder.

Stadsholmen bildades 1936 av samfundet S:t Erik för att rusta upp några kvarter i Gamla stan. Stadsholmen är det äldre namnet på denna stadsdel. 1967 förvärvade Stockholms stad bolaget och överförde merparten av sitt äldsta bostadsbestånd till Stadsholmen. Under åren har även Stadsholmen övertagit byggnader från andra fastighetsägare som byggnadsstyrelsen, kriminalvården och Gatu- och fastighetskontoret i Stockholm.

Med tiden har ett synsätt vuxit fram där antikvariska principer baserade på varje hus historia och förutsättningar blivit vägledande för hur byggnader och yttre miljö ska förvaltas och rustas. Flertalet av våra fastigheter har högsta klassificering (blå) vilket innebär att de har så stora kulturhistoriska värden att de motsvarar kraven för byggnadsminnen. För oss är byggnadsvård ett vardagsarbete och allt vi gör präglas av respekt för husen och deras historia.

FAKTABLAD

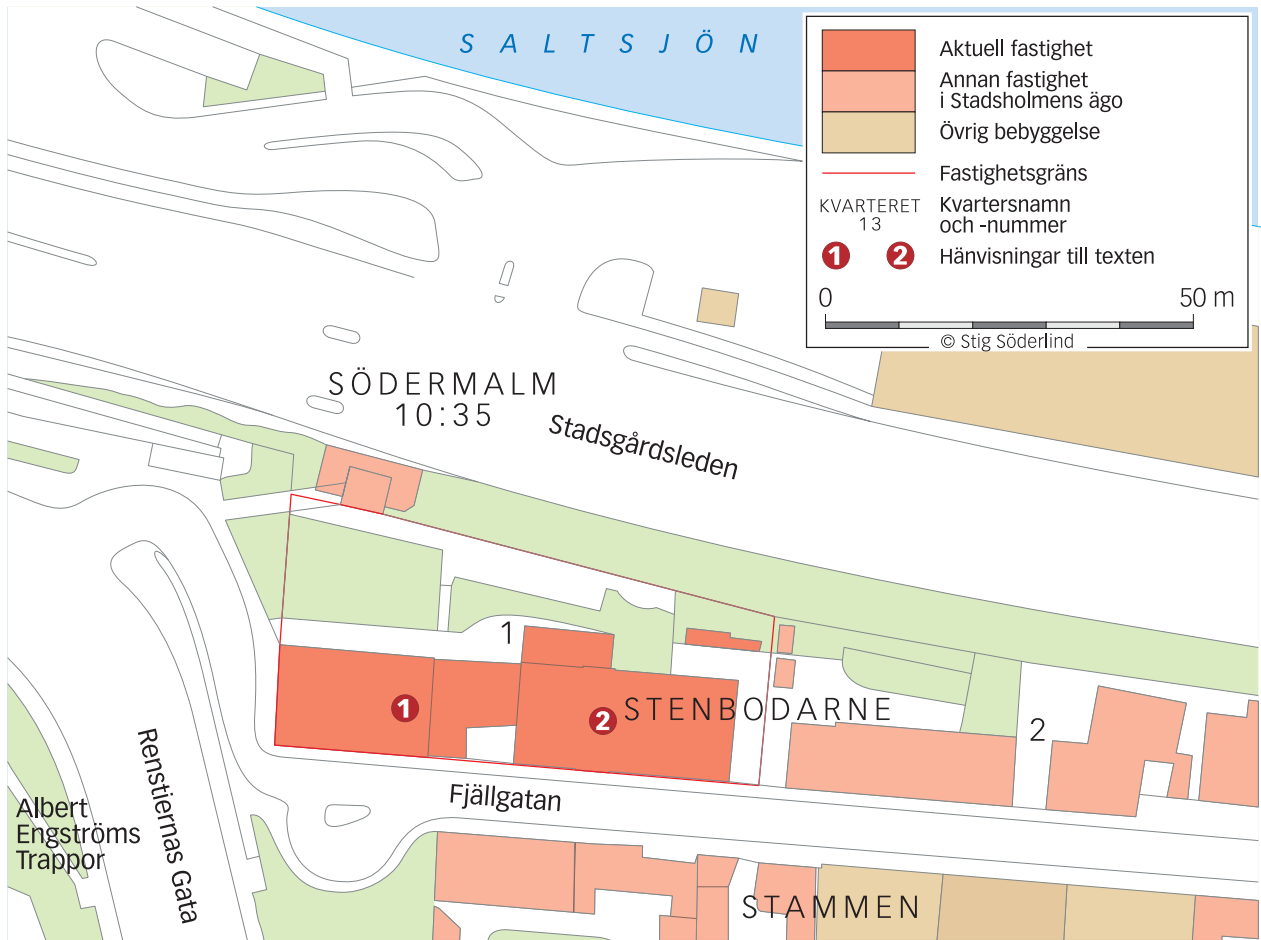
Byggnader och miljöer berättar ofta något om vår historia. Genom byggnaderna kan vi få veta hur staden och samhället förändrats. Husen ger oss också kunskap om hur människor har arbetat, bott och inrett sina hem och de speglar även olika gruppers livsvillkor.

Somliga hus är väldokumenterade och omskrivna medan andra är mer anonyma. Under några år har vi tillsam mans med Stadsmuseet i Stockholm arbetat med att sammanställa en kortfattad information om alla våra fastigheter; information om när husen byggdes, hur de har förändrats och hur de har använts under åren.

För att kunna beskriva den enskilda fastighetens historia har vi dels besökt varje hus för att se vad som finns kvar från äldre tid och dels letat uppgifter i arkiv och litteratur. En del nya foton har tagits för att illustrera faktabladet.

För att hinna med alla fastigheter inom rimlig tid har arbetet byggt på lättåtkomliga uppgifter. Ingen fullständig arkivforskning har alltså gjorts och de historiska beskrivningarna är därför inte heltäckande. Ibland kan uppgifter i olika arkiv också vara motsägelsefulla och det har inte alltid funnits möjlighet att reda ut frågetecken. Faktabladet kan därför komma att fördjupas och förändras vid nya undersökningar i framtiden.

Faktabladet finns samlade på Stadsholmens webbplats www.stadsholmen.se

- ❶ FJÄLLGATAN 23A
- ❷ FJÄLLGATAN 23B

DEN ÄLDSTA BYGGNADENS FASAD MOT FJÄLLGATAN. ÖVERSTA VÅNINGEN OCH FÖNSTEROMFATTNINGARNA PÅ VÅNING 1 TRAPPA KOM TILL VID SEKELSKIFTET 1900. FOTO J. MALMBERG.

De båda byggnaderna vid Fjällgatan, som byggdes för Frans Schartaus handelsinstitut, var ett resultat av att Sveriges handel både ökade och blev mer internationellt inriktad under andra delen av 1800-talet.

Behovet av en professionell handelsutbildning löstes genom att uppföra den nya undervisningsinstitutionen på Södermalm. Skolan finns ännu kvar, men på annat håll i staden. Den senare hyresgästen Radiumhemmet var en föregångare på cancerbehandlingens område och är också starkt knutet till byggnadernas historia, liksom tiden som Stigbergets sjukhus för långvårdspatienter.

Den äldre byggnaden inom fastigheten Stenbodarne 1 är blåvärderad enligt Stockholms stadsmuseums kulturhistoriska klassificering. Det innebär att den har ett synnerligen stort kulturhistoriskt värde. Den yngre byggnaden är grönvärderad enligt samma system. Det innebär att den har ett särskilt kulturhistoriskt värde.

OMRÅDESBESKRIVNING

Under 1600-talet fanns på den norra och branta sidan av nuvarande Fjällgatan stora tomter som bland annat utnyttjades till trädgårdsodlingar. Tomterna på södra sidan av gatan var mindre och bebyggda mestadels med trähus. Närheten till vattnet gjorde att många av de boende var verksamma inom sjöfarten eller arbetade vid något av skeppsvarven. En brand ödelade större delen av bebyggelsen i Katarina församling 1723. På Fjällgatans sydsida byggdes, precis som före branden, timmerhus, och på de terrasserade bergstomterna norrut anlades trädgårdstäppor. Genom myndigheternas förbud mot trähusbyggande senare under 1700-talet uppfördes fler och fler stenhus. De flesta bevarade bostadshusen av trä kan därför date-

HUSET VID FJÄLLGATAN 23B BYGGDES I BÖRJAN AV 1880-TALET SOM INTERNAT OCH LÄRARBOSTÄDER. FOTO J. MALMBERG.

ras till det tidiga 1700-talet.

Under 1800-talet kompletterades Fjällgatans låga bebyggelse med några flervåningshus. Då Stadsgrården sprängdes fram under århundradets senare del försvann flera hus vid Fjällgatans norra sida och sammanhanget med hamnen förlorades. År 1907 byggdes Stadsgårdshissen för hamnarbetarna och ungefär samtidigt sprängdes för Katarinavägen och Renstiernas gata vilket medförde att Fjällgatan bröts och delades i två. Den västra delen heter numera Mäster Mikaels gata.

Fjällgatan har idag en unik gatubild med välbevarad trä- och stenhusbebyggelse från 1700- och 1800-talen. Väster om Lilla Erstagatan har inga kompletteringar eller påbyggnader av husen skett under 1900-talet. De grönskande trädgårdarna på sluttningarna är också en viktig del av miljön. Redan 1913 motionerade Anna Lindhagen, ledamot av stadsfullmäktige, om att området skulle bli ett kulturresevat och räddas åt eftervärlden. Beslutet kom dock att dröja till 1956.

HISTORIK

Ett handelsinstitut föds

Byggnaden vid Fjällgatan 23A uppfördes i början av 1860-talet och huset vid Fjällgatan 23B nästan exakt 20 år senare. Båda byggdes för den skola som då hette Frans Schartaus handelsinstitut. Skolan var en slags fackskola för näringslivet där unga pojkar mot en avgift undervisades i allt som rörde köpmannayrket. Stor vikt lades vid en omfattande språkundervisning eftersom internationella kontakter blev allt viktigare inom handeln vid den här tiden.

År 1860 hade grosshandlaren och riksdagsmannen Frans Schartau lämnat förslaget till den nya skolan vid ett sammanträde med Grosshandelssocieteten i Stockholm. Förslaget antogs och institutet skulle placeras på den tomt vid nuvarande Fjällgatan som ägdes av Grosshandelssocieteten. Som arkitekt anlätades Johan Fredrik Åbom och han lämnade in bygglovsritningar över den västra byggnaden till byggnadsnämnden 1862.

HÖGREST DÖRR MED SPETSIGT OCH DEKORERAT ÖVERSTYCKE I TRAPPHUSET TILL FJÄLLGATAN 23A. DÖRRBLADEN HAR SENARE TÄCKTS MED SLÄTA, SEKUNDÄRA SKIVOR. FOTO J. MALMBERG.

Huset var från början bara två våningar högt och typiskt för tidens nyrenässansstil med en relativt enkel, putsad fasad, rundbågiga fönster, ett flackt tak och en kraftig taklist. År 1865 kunde skolan invigas lagom till höstterminen. Första årskullen hade 28 manliga elever, och utbildningen var till att börja med ettårig.

Åboms skolbyggnad

Den första byggnaden innehöll bland annat en lärosal, som låg en trappa upp, samt bostad för skolans rektor i bottenvåningen. Av 1865 års brandförsäkring, då huset var alldeles nytt, framgår att det fanns sex rum och kök i bottenvåningen, troligen tillhörde samtliga rektorns bostad. Alla rum hade kakelugnar, fönster- och fotpaneler, pardörrar och tapeter på väggarna. Köket var försett med järnspis, väggfast vedlår, skåp med glasdörrar och ett skafferi. Övre våningen hade, förutom lärosalen med två kakelugnar och bröst- och

fönsterpaneler, ytterligare tre rum med kakelugnar, fönster- och fotpaneler samt tapeter. Även på vinden fanns tre rum med kakelugnar. Av Åboms ritningar att döma var de tre rummen på våning 1 trappa en mindre lärarbostad samt ett bibliotek medan alla rummen på vinden var ”boningsrum”. Om de var till för skolans anställda eller eleverna framgår inte.

Brandförsäkringen berättar också att entrén från Fjällgatan hade helfranska pardörrar med dekorativa järngaller och en omfattning av Kolmårds marmor. Byggnadens tak var klätt med plåt, och vid västra tomtgränsen fanns fyra utedass.

Påbyggnad och ombyggnad

Elevantalet och kursutbudet ökade successivt och från och med hösten 1886 antogs även kvinnliga elever. År 1883 byggdes ytterligare ett hus för skolans räkning, vid nuvarande Fjällgatan 23B. Det var tre

TRAPPHUSET TILL FJÄLLGATAN 23B MED KALKSTEN OCH RÄCKEN AV SVARVADE BALUSTERDOCKOR FRÅN BYGGNADSTIDEN. FOTO J. MALMBERG.

våningar högt och innehöll lärarbostäder och internatsrum för eleverna. Arkitekter för nybyggnaden var bröderna Axel och Hjalmar Kumlien. I den nya byggnaden var de två nedersta våningarna avsedda som bostäder för skolans lärare och den översta för elever från andra orter än Stockholm. Här fanns det nio rum för tillsammans 18 elever.

Antalet elever ökade ständigt under 1800-talets sista decennier och 1898–1900 byggdes det äldsta huset på med en våning för att rymma flera lärosalar. Påbyggnaden anpassades helt efter Åboms nyrenässansarkitektur och i dag kan man inte ana att huset har tillkommit vid olika tidpunkter med nästan 40 års mellanrum. Den enda skillnaden från tidigare var att fönstren på våning 1 trappa fick mer arbetade omfattningar av puts. Den låga längan som i dag förbinder de båda skolhusen kom till vid ungefär samma tid, att döma av de invändiga snickerierna.

Schartau flyttar ut

Med tiden blev handelsinstitutets byggnader på Fjällgatan alltför trånga och omoderna. Arbetet med att planera för en ny byggnad på en annan tomt

började 1910 och avslutades lagom till höstterminen 1915 när skolhuset på Stigbergsgatan kunde ta emot sina första elever. När den nya byggnaden var klar lämnade Schartaus handelsinstitut lokalerna på Fjällgatan och en annan verksamhet flyttade in.

Cancervård och långvård

Efter anpassning av lokalerna flyttade Svenska cancerföreningen och Radiumhemmet in i de båda byggnaderna. Radiumhemmet hade bildats 1910 och inrymdes först i en stor privatvåning på Kungsholmen. Behandlingen av cancerpatienter krävde snart större utrymmen och när husen vid Fjällgatan 23 blev lediga ansågs lokalerna passande för verksamheten. I de båda husen inreddes 34 sängplatser, flera behandlingsrum och bostäder för personalen. I slutet av 1930-talet flyttade hela verksamheten till Karolinska sjukhuset.

Efter Radiumhemmets flytt fortsatte byggnadernas historia som vårdinstitution ytterligare några decennier. Efter renovering av lokalerna flyttade Stigbergets sjukhus in 1941 och blev tillsammans med Åsö sjukhus Stockholms första långvårdsavdelning. I dag hyrs

ÄLDRE ESPAGNOLETTLÅS
TILL INÅTGÅENDE FÖNSTER I
HUSET VID FJÄLLGATAN 23A.
FOTO J. MALMBERG.

Fjällgatan 23A ut som konstnärsateljéer och Fjällgatan 23B till verksamheter inom hälsa och friskvård.

BYGGNADSBESKRIVNING

Exteriör

Byggnaden vid Fjällgatan 23A är byggd vid mitten av 1860-talet och påbyggd trettiofem år senare men har ett utseende som helt följer 1860-talets byggnad. Huset är tre våningar högt med en reslig gråstensgrund mot sjösidan, rusticerad bottenvåning och i övrigt slätputsad fasad. Det valmade taket är klätt med plåt och har tre ursprungliga och dekorativt formade takkupor mot sjösidan och en mot gatan. En kraftigt utskjutande taklist med tandsnittslist avslutar fasaden. Runt fönstren – rakt avslutade i bottenvåningen och rundbågiga i våningarna ovanför – finns omfattningar av puts där våning 1 trappa är särskilt markerad. De kopplade och inåtgående fönstren med profilerade karmar är sannolikt från sent 1800-tal. Entrén från Fjällgatan har en ursprunglig omfattning av Kolmårdsarmor och en ådringsmålad port som troligen är från slutet av 1800-talet.

Byggnaden vid Fjällgatan 23B har i huvudsak kvar sitt utseende från byggnadstiden i mitten av 1880-talet. Den trevåninga byggnaden med sin tvåvåninga sido-byggnad har en tidstypisk, rusticerad bottenvåning, kraftiga putslistor och fönsteromfattningar. Taket är

täckt med plåt och har flera plåtklädda takkupor. De inåtgående fönstren med sina karmar är sekundära från omkring 1900-talets mitt. Porten mot gatan har en dekorativ omfattning i puts, en rundbågig öppning med glasat överstycke, dubbelpart och profilerad karm av trä. Den sammanbindande, låga längan är slätputsad och har lisener mot sjösidan. Den är sannolikt från tiden omkring sekelskiftet 1900, men har fått ett ändrat utseende under 1900-talet.

Interiör

Invändigt finns i båda byggnaderna ett flertal snickerier och andra inredningsdetaljer kvar från både 1860- och 1890-talet, som profilerade taklister, halvfranska enkel- och pardörrar, fönster- och dörrfoder samt fönsterpaneler. I synnerhet är huset vid Fjällgatan 23A välbevarat och har bland annat höga pardörrar med dekorativa omfattningar från 1860-talet som leder från trapphuset in i byggnadens olika rum och salar. Dörrbladen har här under 1900-talet "moderniserats" genom att täckas med släta skivor. Vid Fjällgatan 23B har trapphuset kvar sina ursprungliga räcken med dekorativt svarvade så kallade balusterdockor. Trappans ledstång av svarvat trä med knoppar i ändarna och dekorativa fästen i järn är troligen också ursprunglig. Den äldre planlösningen går att avläsa i båda byggnaderna.

GEMENSAMT ANSVAR FÖR VÅR LEVANDE HISTORIA

Byggnader och miljöer med stort kulturhistoriskt värde berättar alltid något väsentligt. Det kan handla om stadsutveckling, samhällsförändringar, arkitektur, stilideal eller hantverksmetoder, men också om hur människor har bott och inrett sina hem eller om de skilda livsvillkoren för olika sociala skikt. Att fastigheterna byggts om och moderniserats under årens lopp är en del av historien.

Vi och våra hyresgäster är tillfälliga brukare i ett långvarigt historiskt skede. Vi har ett gemensamt ansvar för att aktivt och på ett varsamt vis bevara de värdefulla miljöerna till framtida generationer. Varsamhet kan bland annat innebära att behålla äldre planlösningar och att vara rädd om inredningsdetaljer som paneler, dörrar, lister och kakelugnar. Anpassningar och förändringar kan ske, men utan att vi förvanskar oersättliga värden. Individuella bedömningar måste alltid göras från fall till fall. Vi ska inte glömma att stilar och behov skiftar över tiden. Det vi idag kan tycka vara otidsenligt kan av kom-

mande generationer upplevas positivt och värdefullt.

Att använda traditionella material som kalkputs eller oljefärg är också viktigt, liksom att utforma nya inredningsdetaljer så att de passar i miljön. Vid vanlig städning och rengöring måste vi ta hänsyn till att de material och ytskiktsbehandlingar som finns i husen – till exempel trä, kalksten, stuck, oljefärg, limfärg och linoleum – är ömtåliga och kräver särskild försiktighet. Även innergårdar och trädgårdar har sina särskilda förutsättningar och ska skötas och utvecklas så att karaktären bevaras.

Stadsholmen har samlat sina riktlinjer för fastighetsunderhåll i broschyren ”Ett stockholmskt kulturarv – att förvalta borgarhus och kåkar”. Alla hyresgäster har fått skriften, men den finns också på vår hemsida. Här finns också några konkreta råd om hur man som hyresgäst bäst vårdar de gamla husen och miljöerna. På Stockholms stadsmuseums hemsida finns allmän information om byggnadsvård, www.stadsmuseum.stockholm.se.